

יהודה ברנדס - "יהדות וזכויות אזרח: המסורת האזרחית בישראל"

יהודה ברנדס "יהדות וזכויות אזרח: המסורת האזרחית בישראל", הוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה, התשע"ט 2019, 453 עמ'!

הספר שלפנינו הוא למעשה המשך לגישתו של ברנדס בספרו הקודם (יהדות וזכויות אדם: בין צלם אלוהים לגוי קדוש, הוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2013), ולצורך כך מן הראוי שנקדים להבנת השקפתו בכללותה.

הוויכוח על אודות מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית הוא עתיק יומין והדעות בו רבות ומגוונות. גישתו של ברנדס פשוטה להפליא. אין צורך לבחור במדינה יהודית או דמוקרטית לצורך זכויות אדם או אזרח. אין מדובר בשני מונחים הסותרים זה את זה, ודורשים השלמה או פשרה ביניהם. מי שיבקש לו מדינה דמוקרטית ולא יהודית, יקבל מדינה שאיננה דמוקרטית ואיננה יהודית. ומי שמבקש לו מדינה יהודית, יקבל מדינה שהיא גם יהודית וגם דמוקרטית.

לטענת ברנדס, זכויות האדם והאזרח הם מורשת ישראל מימים ימימה. הם מהווים למעשה חובה דתית ונעוצים בשורשי ההלכה על גווניה הרבים. אין צורך אמיתי לעיין ולבדוק מהן זכויות האדם

והאזרח במחשבה הדמוקרטית המערבית. די לנו אם נקיים את חובות ההלכה ומצאנו עצמנו מגינים, ומגינים היטב על זכויות האדם והאזרח.

במחשבה המערבית מקובל להדגיש בראש ובראשונה את זכויות האזרח מול המדינה. קרי, הדגש הוא בראש ובראשונה על המדינה וזכויות אזרחיות כנגדה. אלו כוללות את הזכות ליטול חלק בשלטון ובעיקר הזכויות הפוליטיות. הזכות לבחור ולהיבחר, איסורי אפליה, וחלוקת משאבי המדינה באופן שוויוני וצודק כמידת האפשר. הגישה המערבית חשדנית כלפי מוסד המדינה מסיבות היסטוריות ברורות. משטרים מדינתיים אכזריים גרמו לסבל רב לאנושות (הפשיזם והקומוניזם הם דוגמאות טובות לכך). למעשה, עד היום יש מדינות שגורמות נזק וכאב לאזרחיהם עד שעדיף היה שלא היו קיימות (צפון קוריאה כדוגמא). אשר לכן ההוגים המדיניים מתרכזים רבות בצמצום כוחה של המדינה וחיזוק כוחו של הפרט.

ביהדות לעומת זאת, הגישה מתייחסת בראש ובראשונה לאדם ורק אחרי זה מתרחבת לקהילה ולמדינה. בראש ובראשונה הקביעה היא כי האדם נברא בצלם אלוהים. עצם אותו 'צלם' נותנת לו את הזכות לקניין, לחירות, לשוויון, לבניית משפחה כרצונו, ושאר הזכויות שמקובל לראות בהן זכויות אדם. בהמשך לכך, הרי גם לחברו של האדם יש את אותו צלם אלוהים, ומגיעות לו זכויות שוות. ממילא על האדם לצמצם עצמו כדי לתת מקום לחברו. בתחילה מדובר בשכנים, אחר כך באנשי הקהילה, העיר, הממלכה, ובסופו של דבר העולם כולו. הגישה אל המדינה איננה שלילית במהותה אלא ניסיון לבנות אותה באותה צורה בה נבנו המסגרות הקודמות לה. צורה המכילה את האחר ונותנת לו את המרחב הנכון והיכולות הנדרשות לחיים ראויים לחיותם.

אשר לכן, כדי לזקק את הזכויות האזרחיות ולעמוד על טיבן, צריכים אנו להתחיל מדיני שכנים קרובים ולהמשיך למעגלים החיצוניים יותר. נאמן לגישתנו זו, מתחיל ברנדס בדיון בהלכות בעל

אין צורך אמיתי לעיין ולבדוק מהן זכויות האדם והאזרח במחשבה הדמוקרטית המערבית. די לנו אם נקיים את חובות ההלכה ומצאנו עצמנו מגינים, ומגינים היטב על זכויות האדם והאזרח.

הבית. נזכיר שבתקופת התלמוד הבנייה המקובלת הייתה מספר בתים שפנו לחצר משותפת, מספר חצרות פנו למבוי, ומספר מבואות פנו לרשות הרבים ולעיר. לכן מאורגן הספר בדרך זו. בתחילה דן הוא בשכנים והלכות חצר, מבוי, עיר, ובסופו של דבר מגיע אל הלכות העם והמדינה. כהערת אגב נעיר שקטעים גדולים מדבריו נראים כפירוש מובלע ומודרני למסכת בבא-בתרא העוסקת רובה ככולה בהלכות שכנים ונחלות.

ברנדס איננו מתחמק משינוי הנסיבות והעיתים של ימינו לעומת התקופות הקודמות. אחרי ככלות הכל, אין דומה איכר חקלאי בתקופת הבית השני, לבנקאי יהודי בימי הביניים, או לחסיד בתקופת הגר"א. הספרות היהודית תורנית שונה מאוד מעת לעת וממדינה למדינה. אלא שניתן לדעתו למצות ממנה את העקרונות והכללים שיתאימו לימינו אנו. הוא מציע שלוש דרכים לעשות כן, רציפות, תחייה ומהפכה. הדרך הראשונה טוענת כי למעשה מה שהיה הוא שיהיה, ובפועל למרות שינוי השמות, מדובר על אותה תופעה. כך למשל 'היזק ראייה' מתורגם לפרטיות, 'פאה ושכחה' לצדק חברתי, והנה קבלנו ניתוח מודרני לעילא ולעילא. בתחייה אנו אומרים כי אכן שנים רבות לא היה צבא יהודי, אך היה כזה בעבר וממילא ניתן ללמוד ממנו (או כל תופעה משפטית/חברתית אחרת). באומרנו מהפכה אנו מתכוונים כי אכן מדובר בפנומן שלא היה בעבר אך ניתן בכל זאת לפתח ערכי יהדות ומסורת שיתאימו לכך.

חזונו של ברנדס אף מרחיק לכת. בסיכום הספר הוא מנסה לשאול תיאורטית מה היה קורה לו היה לציונות הדתית-לאומית רוב בכנסת ישראל?

חזונו של ברנדס אף מרחיק לכת. בסיכום הספר הוא מנסה לשאול תיאורטית מה היה קורה לו היה לציונות הדתית-לאומית רוב בכנסת ישראל? האם ניתן יהיה לבנות חברה מופת? או שמא כפי שמזהירים נביאי זעם למיניהם היה נוצר משטר דתי אימתני וחברה כופה? ועל כך יש לו מסקנה סדורה וברורה. ניתן לדעתו לבנות מדינה שתפעל בהתאם להלכה ותשמור היטב על זכויות האדם והאזרח, אף יותר מהמקובל במדינות מערביות ודמוקרטיות בנות ימינו.

הספר כתוב בצורה משכנעת, אולם קשה להתעלם משאלה אחת ברורה המרחפת מעליו. איכשהו כל המקורות שדלה ברנדס מההלכה והמסורת מתאימים ככפפה ליד לדרישות המדינה הדמוקרטית המערבית. כל מי שיד לו בהלכה ובמקורות היהודיים יודע שכמעט כל דעה ורעיון יוכלו להימצא ולהיאמר על ידי רב זה או אחר. מטבע הדברים ישנן גם דעות הרחוקות מזרח ממערב מהדעות המקובלות כיום. איננו משוכנעים כלל שסקירה אובייקטיבית לא תגיע למסקנה שישנן נקודות בהלכה שקשה לנו לקבל כיום.

כך למשל מציג ברנדס מקורות המתייחסים באופן שוויוני למיעוטים לא יהודיים, אך מתעלם ממקורות רבים אחרים ('טוב שבגויים הרוג', 'לא תחנם', ועוד). אין התייחסות לשאלות כגון היחס להומוסקסואליות (איסור תורה מפורש), ובכלל ישנה התעלמות מכך שרבים וטובים יכולים להגיע למסקנות הפוכות משלו. כמובן, זכותו של ברנדס וכל פוסק הלכה לבחור את דרכו, אולם יהיה זה משונה לטעון כי הרעיונות המערבים הדמוקרטיים לא השפיעו על בחירתו. ההיפך, לנו נראה כי אלו למעשה קובעים אותה. בקצרה, גם אם נדמה למישהו שהרעיונות הם יהודיים לעילא ולעילא, נדמה שהם מושפעים (ומשמעותית) מהחלק 'הדמוקרטי' דווקא.

הרב יהודה ברנדס הוא פרופ' לתלמוד, ואיש חינוך ותיק שכיום משמש כנשיא המכללה האקדמית הרצוג (גילוי נאות, חבר אישי של הסוקר מזה עשרות בשנים). ספר זה מצטרף לשלל ספריו העוסקים בעיקר בפרשנות התלמוד, אך גם בענייני חינוך, פרשת השבוע, מחשבה, ועוד. בכל ספריו מובעים רעיונות מקוריים וחדשניים בסגנון בהיר ומובן. גם הספר שלפנינו מצטיין בכך.

מומלץ לכל מי שמתעניין בזכויות אזרח או במשפט עברי, ובוודאי למי שמתעניין בשניהם גם יחד.

הספר כתוב בצורה משכנעת, אולם קשה להתעלם משאלה אחת ברורה המרחפת מעליו. איכשהו כל המקורות שדלה ברנדס מההלכה והמסורת מתאימים ככפפה ליד לדרישות המדינה הדמוקרטית המערבית.